

مدرسه عالی امام خمینی
مرکز جهانی علوم اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

امام مهدی (عج) در روایات تفسیری

اهل سنت و مقایسه آن با دیدگاه شیعه

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر فتح الله نجارزادگان

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین علی اصغر رضوانی

محقق:

شاه گل حسین سجادی

مدرسه عالی امام خمینی

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۱۱۰۵
تاریخ ست:

تقدیم به:

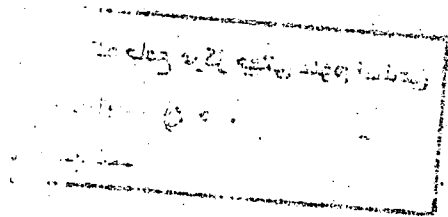
محضر مبارک رسول خدا ﷺ خاتم الانبیاء و المرسلین، که وجود
عالم به برکت وجود اوست

تقدیم به:

منجی عالم بشریت و امید مظلومان و مستضعفان جهان
امام مهدی صاحب الزمان (عج)

تقدیم به:

پدر مهربانم که محب اهل بیت (ع) بود و ثواب
این رساله را به روح بزرگش هدیه می‌کنم

- مرکز جهانی علوم اسلامی مسؤول عقایدی که

نویسنده در این پایان نامه اظهار کرده است،

نهی باشد.

- استفاده از این اثر با ذکر منبع بلامانع است.

سپاس و تقدیر

به مفاد (من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق) برخورد لازم می‌دانم. از تمام کسانی که در این زمینه همکاری کردند. سپاسگذاری و تشکر کنم.

ولذا از سروران و عزیزان مدیر مرکز جهانی علوم اسلامی جناب حجة الاسلام اعرافی (حفظه الله) و مدیر مدرسه امام خمینی (ره) جناب حجة الاسلام سجاد هاشمیان (حفظه الله) و مدیر تحصیلات تکمیلی مدرسه جناب حجة الاسلام مرادخانی (حفظه الله) و مدیر گروه علوم قرآن جناب حجة الاسلام رضایی (حفظه الله) که در طول مراحل تحصیل و نیز در تدوین و ارائه این رساله به سهم خود نقشی داشته‌اند و مرا راهنمایی و هدایت و مساعدت نموده‌اند، کمال تشکر و سپاسگذاری را داریم.

و به خصوص از استاد ارجمند و دلسوز جناب حجة الاسلام دکتر فتح الله نجارزادگان (حفظه الله) که مرا در این پایان نامه راهنمایی نموده‌اند و تلاش فراوان و زحمتهای زیادی را متقبل گردیده‌اند و از استاد مشاور جناب حجة الاسلام علی اصغر رضوانی (حفظه الله) که زحمتهای فراوان کشید و مرا در این تدوین رساله کمک‌های زیادی نمود تشکر فراوان داریم.

و خداوند به همه این عزیزان اجر عظیم و توفیق خدمت به اسلام عطا کند.

فهرست اجمالی (عناوین)

۱	مقدمه
۳-۱۱	فصل اول: کلیات
۴	بیان موضوع
۴	ضرورت پژوهش
۶	نوآوری‌های پژوهش
۸	معنای تأویل
۱۰	ضابطه و معیار تأویل
۱۲-۳۴	فصل دوم: نگاهی به مهدی (عج) موعود در تفکر اسلامی
۱۴	جایگاه مهدویت نزد فریقین
۱۶	اعتراف فریقین به تواتر وصحت احادیث مهدویت
۲۷	نگاهی به سیمای امام مهدی (عج) نزد شیعه
۳۵-۱۵۲	فصل سوم: مهدی موعود در آیات و روایات تأویلی قرآن
۳۶	آیه اول (۵۵/سوره نور)
۳۶-۴۳	بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین
۴۷-۵۳	بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور
۵۴	حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور
۵۵	آیه دوم: (۳۳/سوره توبه)
۵۵-۵۹	بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین
۶۱-۶۸	بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور
۶۹	حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور

آیه سوم: (۱۰۵/سوره انبیاء) ۷۰

۷۰-۷۷ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین

۷۸-۸۰ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور

۸۰ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور

آیه چهارم (۵/سوره قصص) ۸۰

۸۱-۸۳ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین

۸۴-۸۷ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور

۸۷ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور

آیه پنجم (۳۹/سوره انفال) ۸۷

۸۸-۹۱ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین

۹۲-۹۳ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور

۹۴ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور

آیه ششم (۱۱۴/سوره بقره) ۹۴

۹۴-۹۷ ..... بررسی دلالت آیه

۹۷ ..... حاصل سخن در مورد تأویل آیه

آیه هفتم (۴۱/سوره حج) ۹۸

۹۸-۹۹ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین

۹۹-۱۰۲ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور

۱۰۲ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور

آیه هشتم (۸۱/سوره اسراء) ۱۰۲

۱۰۳-۱۰۴ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین

- ۱۰۵-۱۰۶ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور.
- ۱۰۷ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور
- ۱۰۷ ..... آیه نهم (۳/سوره بقره)
- ۱۰۷-۱۰۹ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین
- ۱۱۰-۱۱۲ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور
- ۱۱۲ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور
- ۱۱۲ ..... آیه دهم (۱۸/سوره محمد)
- ۱۱۳ ..... ظهور امام مهدی از علایم معاد
- ۱۱۵-۱۲۹ ..... بحث مقارنه‌ای روایات فریقین
- ۱۳۰ ..... حاصل بحث
- ۱۳۱ ..... آیه یازدهم (۵۱/سبأ)
- ۱۳۱-۱۳۳ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین
- ۱۳۴-۱۳۶ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور
- ۱۳۶ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور
- ۱۳۷ ..... آیه دوازدهم: (۶۱/سوره زخرف)
- ۱۳۷-۱۳۹ ..... بررسی دلالت آیه از دیدگاه مفسرین فریقین
- ۱۴۰-۱۴۳ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین درباره آیه مذکور
- ۱۴۴ ..... حاصل بحث درباره تأویل آیه مذکور
- ۱۴۵ ..... آیه سیزدهم (/سوره کهف)
- ۱۴۵ ..... بررسی مقارنه‌ای روایات فریقین
- ۱۴۷ ..... نگاهی به آیات تأویلی امام مهدی (عج) نزد شیعه

فصل چهارم: نگاهی به کتاب‌شناسی توصیفی درباره امام مهدی (عج) ۱۵۳-۱۷۸

۱۴۴ ..... قسمت اول: کتب اهل سنت:

۱۶۷ ..... قسمت دوم: کتب شیعه:

۱۷۹ ..... فهرست منابع

۱۸۹ ..... فهرست تفصیلی مطالب

۱۹۸ ..... فهرست آیات

۲۰۰ ..... فهرست احادیث

مقدمه:

یکی از ضربه‌های سنگین و جبران‌ناپذیری که پس از رحلت رسول خدا بر پیکر بشریت وارد شده، این بود که جمعی از صحابه قرآن جمع‌آوری شده توسط امیرالمومنین علی علیه السلام را نپذیرفتند^(۱)؛ که گفته می‌شود آن قرآن همراه با شأن نزول و تأویل و تطبیق و... آیات قرآن بود.^(۲)

بدین ترتیب مردم را از راه یافتن به چشمه‌های زلال وحی بازداشتند و از بسیاری از معارف قرآن بی‌بهره مانده‌اند و فقط بر ظاهر قرآن اکتفاء نموده‌اند.

اگر چه در قرآن اسم مهدی صریحاً ذکر نگردیده است ولی قرآن مجید در این زمینه مانند بسیاری زمینه‌های دیگر تنها یک بحث کلی و اصولی دارد بدون اینکه وارد جزئیات مسئله شود، یعنی قرآن مجید خبر از تحقق یک حکومت عدل جهانی در سایه ایمان می‌دهد که جز با وجود یک مصلح جهانی معصوم امکان‌پذیر نیست.

بعبارت دیگر آیاتی در قرآن وجود دارد که بر روزگار مهدی (عج) موعود تأویل و یا تطبیق می‌شود

۱- طبرسی؛ الاحتجاج ص ۲۰۷ و شهرستانی، عبدالکریم، مفتاح الاسرار ج ۱ ص ۱۲۰

۲- همان.

وبعضی آیات قرآن خبر از حاکمیت اسلام بر همه ادیان می دهد و روزی خواهد رسید که بطور کلی باطل نابود شود و حق و اهل حق بر سراسر زمین حاکمیت یابد.

از طرفی اگر چه اسم مهدی صریحاً در قرآن نیامده اما «سنت پیامبر» تبیین کننده وحی «وما ینطق عن الهوی الا وحی یوحی» است و بر حجیت آن همه مسلمین اتفاق دارند در آن (سنت) بقدری به مسئله «مهدویت» اهمیت داده شده است که روایتها در این زمینه نزد فریقین به تواتر^(۱) رسیده است و در اسلام کمتر موضوعی است که درباره آن این قدر روایتها وارد شده باشد.

و اینجا در این نوشتار آیاتی که در مورد «مهدی موعود (عج)» تأویل و یا تطبیق شده است همراه با بررسی اقوال مفسرین اهل سنت و شیعه و بررسی مقارنه ای روایات فریقین (ذیل آیه) به رشته تحریر در آورده ایم.

اگر چه آیات زیادی در احادیث اهل بیت به روزگار امام مهدی (عج) تأویل شده است ولی اینجا آیاتی را ذکر کردیم که با روزگار امام مهدی (عج) سازگاری دارد از طرفی آیاتی است که می تواند از دیدگاه فریقین مورد بررسی قرار گیرد.

و این پایان نامه شامل بریک مقدمه و چهار فصل و یک خاتمه می باشد. در فصل اول کلیات موضوع مهدویت را مطرح کردیم و در فصل دوم «مهدی (عج) موعود» در تفکر اسلامی را مورد بررسی قرار دادیم در فصل سوم آیات تأویل و یا تطبیق شده بر مهدی (عج) را همراه با بررسی مقارنه ای روایات فریقین به رشته تحریر آوردیم و در فصل چهارم کتاب شناسی توصیفی در موضوع مهدویت را بیان کردیم.

۱ - خبر متواتر آن را گویند که در هر طبقه شمار روایان حدیث چنان بوده که از احوالشان معلوم می شود که نمی تواند همدستی بردروغ بافی و خلاف گونی کند. (که بعداً اثبات تواتر احادیث مهدویت ذکر خواهد شد.)

فصل اول:

کلیات

قبل از بررسی آیات و روایات تأویلی امام مهدی (عج) لازم است بحث‌های کلی و مقدماتی
موضوع ذکر شود.

- بیان موضوع:

در این رساله امام مهدی (عج) در آیات تأویلی قرآن مورد بررسی مقارنه‌ای بین اهل سنت و شیعه
قرار گرفته است.

و سپس روایات (ذیل آیات مذکور) تفسیری از مصادر اهل سنت و شیعه نیز بررسی مقارنه‌ای شده
است.

- ضرورت پژوهش:

یکی از مسائل اساسی مذهب تشیع مسئله مهدویت است چون امام مهدی (عج) دوازدهمین
امام، مذهب شیعه است و از اصول مذهب بشمار می آید.

باید در این زمینه کارهای عمیق و متنوع انجام گیرد تا ایمان مومنین محکمتر و شبهات مخالفین
برطرف شود. برای منصفان و محققان اهل سنت روشن گردد که وجود امام مهدی (عج) در بسیاری از
روایات تفسیری آنان مطرح شده است.

از طرفی اگر چه در این موضوع مهدویت کارهای خوبی شده است ولی در زمینه آیات تأویلی مهدویت کارهای پژوهشی خیلی کم انجام شده است. و خصوصاً در زمینه بررسی مقارنه‌ای روایات تفسیری مهدویت بین فریقین سابقه پژوهش ندارد و لذا لازم دانستم که در این جنبه کار شود.

— اهداف پژوهش:

الف) اهداف اصلی:

« اثبات این مطلب که آیاتی در قرآن مجید وجود دارد که بر «مهدی موعود (عج)» و یا بر عصر ظهور تأویل و یا تطبیق می‌شود.

۲) روایات تفسیری فریقین این آیات مذکور را مربوط به مهدی موعود (عج) و روزگاز ایشان اثبات می‌کند.

۳) اثبات اینکه نظریه «مهدویت» یک نظریه مسلم اسلامی است <

ب) اهداف فرعی:

۱) در صورت اثبات این مطلب به شبهات مخالفین جواب قاطع داده شده است.

۲) آشنایی بیشتر بنده به این موضوع و محکم تر شدن ایمان مومنین.

— پرسش‌ها تحقیق:

۱- آیا می‌توان از آیات قرآن روایات تفسیری اهل سنت بر «امام مهدی موعود (عج)» استدلال

کرد؟

۲- آیا نظریه مهدویت نظریه اسلامی است و یا فقط مختص به تشیع است؟

۳- در بررسی مقارنه‌ای روایات تفسیری فریقین (ذیل آیات تأویلی) چه نتایجی حاصل می‌شود؟

- پیشینه پژوهش:

تا آنجا که نگارنده بررسی نموده‌ام تاکنون اقدامی در این زمینه (در جنبه بررسی مقارنه‌ای روایات تفسیری) صورت نگرفته است و نیاز چنین تحقیقاتی در این جنبه احساس می‌گردد البته در موضوع مهدویت کارهای زیادی شده است اما با این صورت بحث مقارنه‌ای بین دیدگاه‌ها مفسرین فریقین و روایات تفسیری آنها کارهای پژوهشی نشده است.

- محدودیت‌های پژوهشی:

اگر چه مشکلات فراوان از قبیل کمیاب بودن کتب جدید در این موضوع و... وجود داشت اما دو مشکل بزرگ که در پیش روی ما در این تحقیق بود عبارتند از:

(۱) عدم سابقه تحقیق در این جنبه، کار را مشکل کرده بود، چون طبیعی است اگر در این جنبه کارهای پژوهشی وجود داشت کار را آسان می‌کرد.

(۲) این مطلب نیز روشن است که تحقیق برای شخصی در زبان دیگر خیلی مشکل است و آن نیز در موضوعی که سابقه تحقیق در آن زبان (فارسی) وجود نداشته باشد. و لذا کاملاً احتمال وجود نقایص (مانند همه کارهای علمی) در محتویات این نوشته وجود دارد که با، همت قرآن پژوهان و بازنگری این نقایص (احتمالی) برطرف خواهند شد.

نوآوریهای پژوهش:

در اینجا لازم می‌دانم در چند نکات نوآوریهای این رساله را بیان کنم.

۱- در تحقیق حاضر به جهت حفظ توازن و جلب تفاهم در مورد آیات تأویلی دیدگاههای مفسرین و روایات تفسیری هر دو مکتب (شیعه و سنی) از مدارک معتبر آنها ذکر گردیده است تا مورد مقبول طرفین واقع گردد.

۲- بررسی مقارنه‌ای روایات تفسیری (آیات تأویلی) دو مکتب بگونه‌ای که آنچه که از این دو مکتب روایات وارد شده است بر تقارن دلالت دارد و بطور کلی یک هدف را بیان می‌کند.

۳- تلاش نگارنده بر این بوده که رساله حاضر چه از جهت طرح و اسلوب و روش و چه از جهت مواد و محتویات، تازگی و نوآوری داشته باشد و لذا به این صورت سابقه کار وجود ندارد. بعنوان نمونه بحث دیدگاه مفسرین در مورد آیه تأویلی جدا از «بحث روائی» بیان شده است.

و همچنین ترتیب آیات را بصورت دلالت آن بر موضوع تنظیم شده است «آیات تفسیری» را قبل از «آیات تطبیقی» ذکر نموده است.

«معنای تفسیر»

تفسیر در لغت از ماده «فسر» گرفته شده به معنی بیان و پرده برداری از روی لفظ است.^(۱) و در اصطلاح: تفسیر عبارت است از بیان کردن معنای آیه‌های قرآن و روشن کردن و پرده بردای از اهداف و مدلول‌های آن آیه‌ها^(۲) پس تفسیر بیان کردن مقاصد و اهداف گوینده و ابهامات را بر طرف می‌کند.

۱- تاج العروس ج ۳/۲۷ ماده «فسر»

۲- طباطبایی: المیزان ج ۱/ص ۴

«معنای تأویل»

تأویل در لغت: تأویل من الأول، ای: الرجوع الى الاصل^(۱) یعنی تأویل از ریشه «اول» بمعنای رجوع و برگشت بسوی اصل گرفته شده است و ذلك هو رد الشيء الى الغاية المرادة منه^(۲) و این بخاطر برگرداندن شی به غایتی است که از آن اراده شده است.

«تأویل در اصطلاح»

مفسرین قرآن درباره تأویل سخنان زیادی دارند که اینجا جای مطرح کردن آن همه نظریات نیست بطور اختصار اینکه بعضی می گویند^(۳) تأویل در دو معنا بکاررفته است:

(۱) توجیه متشابه به یک وجه صحیح:

اگر کسی آن را به وجه صحیح حمل کند بطوری که منشأ شبهه را از آنها بزداید آنها را تأویل کرده است (و این مختص به آیات متشابه می باشد)

(۲) معنای دوم برای کلام که در طول معنای اول قرار دارد:

که از آن به «بطن» تعبیر می شود و در روایات آمده است ظهر قرآن، تنزیل آن است و بطن آن تأویل آن، و چون در روایات آمده است که همه آیات قرآن بطن دارد لذا این معنا از تأویل شامل همه آیات قرآن می شود و مراد از «بطن» معنای کلی هر آیه است که شامل همه زمانها و همه مکانهای شود.^(۴)

۱- راغب اصفهانی؛ مفردات راغب ص ۹۹ ماده اول

۲- همان

۳- استاد معرفت برای تأویل نظریه ارائه نموده است که مطابق روایات است که در این زمینه آمده است.

۴- معرفت؛ تمهید علوم قرآن، ج ۳ ص ۲۸

«ظاهر و باطن قرآن»

اما در مورد ظاهر و باطن قرآن در کتب شیعه و اهل سنت روایات فراوانی آمده که قرآن ظاهر و باطن دارد از پیامبر اکرم ﷺ روایت شده که ایشان فرمودند: مافی القرآن آیه الالفاظهر و بطن^(۱) یعنی در قرآن آیه ای نیست مگر آنکه ظاهری دارد و باطنی.

ظاهر قرآن، همان است که از ظاهر لفظ به دست می آید و ناظر به حوادث و اشخاص و شأن نزولها است و بیشتر جنبه شخصی دارد.

اما بطن قرآن همان پیامهای نهفته در دل آیات است که با برداشت صحیح از متن آیه، با حذف خصوصیات و با در نظر گرفتن هدف اصلی آیه به دست می آید و جنبه شمولی و فراگیر دارد. ولی دستیابی به این پیامهای عام که به عنوان تأویل آیات مطرح است کار ساده ای نیست بلکه شرایطی و معیارهای دارد که باید رعایت شود

روایات شیعه در این مورد:

روایات شیعه در این مورد زیاد است ولی برای نمونه اینجا یک روایت ذکر می کنیم:

فضیل بن یسار می گوید: از امام باقر ﷺ پرسیدم: مقصود از ظهر و بطن چیست فرمودند: ظهره تنزیله و بطنه تأویله منه ماضی و منه مالم یکن بعد یجری کما تجره الشمس والقمر کلما جاء تأویل شیء منه وقع^(۲)

ظاهر قرآن تنزیل و باطن آن تأویل است و بعضی (تأویلهای قرآن) گذشته است و بعضی واقع نشده

۱. تفسیر الماوردی ۴۰/۱، ۴۱/۱ و تمهید، همان.

۲. تفسیر عیاشی ج ۱ ص ۱۱

است و جاری می‌شود و می‌آید چنانکه خورشید و ماه در جریان است.

روایات اهل سنت در این مورد:

روایات اهل سنت نیز در این زمینه فراوان است که اینجا یکی را ذکر می‌کنیم.

از رسول ﷺ خدا روایت شده است که فرمود «لکل آیه منها ظهر و بطن»^(۱) یعنی برای هر آیه‌ای

ظاهر و باطن است.

«ضابطه و معیار درست برای اخراج بطون آیه»

(۱) شناخت هدف آیه (یعنی جو یا شدن از هدف آیه)

(۲) سنجیدن آن هدف با خصوصیات ذکر شده در متن آیه.

(۳) آنچه در تحقق یافتن هدف دخالت دارد، ایفا (یعنی باقی گذشته شود) و آنچه دخالت ندارد

نادیده گرفته شود (یعنی حذف شود)

(۴) آنگاه مفهوم عام از متن آیه برداشت شود که مستقیماً در راستای هدف آیه قرار گیرد و از

خصوصیات آیه فراتر بوده، بر موارد مشابه مورد نزول آیه در هر زمانی و مکانی قابل تطبیق باشد.

(۵) معیار صحت این برداشت آن است که مفهوم عام (استخراج شده از آیه) به گونه‌ای باشد که

مورد نزول آیه یکی از مصادیق شاخص آن مفهوم عام گردد.^(۲)

«تأویل نزد شیعه»

ابن رشد از علمای اهل سنت می‌گوید خوارج اولین گروهی هستند که به تأویل نصوص قرآنی

۱. تفسیر جامع البیان ج ۱ ص ۱۲

۲. جزوه استاد معرفت ص ۱۷ (جانب نشده)

پرداختند و پس از آن «معتزله» و بعد از آن «اشاعره» آن گاه «صوفیه» آیات قرآنی را تاویل کردند.^(۱) و گروه

غلات و باطنه و فلاسفه نیز آیات قرآنی را تاویل کردند.

مثلاً معتزله و اشاعره در مسائل از قبیل جبر و تفویض و امکان و یاعدم امکان رویت خداوند به

تاویل قرآن پرداختند^(۲) لیکن مبنای تاویل قرآن نزد امامیه سه چیز است (۱) قرآن (۲) سنت (۳) عقل^(۳)

یعنی تاویل نزد شیعه طبق معیار و شرایطی است که خلاف ظاهر قرآن نباشد.

اما بعضی بانسبت دادن تاویلات باطنیه و غلات به شیعه خواستند شیعه امامیه را به تاویلات

باطل متهم کند در حالی که امامان ماهرگونه تاویل ناروایی را مردود دانسته‌اند آن حضرات هم تاویلات

معتزله و هم اشاعره را رد کرده‌اند و گفتند (در مورد جبر و تفویض) الأمرین «

وهم با قاطعیت تاویلات صوفیه و فلاسفه و غلات را رد کرده‌اند و در کلامی فرموده‌اند خداوند

خاتمش را به چیزی که آن را نمی‌شناسد مورد خطاب قرار نمی‌دهد^(۴).

۱- این تیهیه؛ مرفقه من قضیه تاویل ص ۹۵

۲- روشهای تاویل قرآن ص ۶۳

۳- همان

۴- همان

فصل دوم:

نگاهی به

« مهدی موعود در تفکر اسلامی »